

UNA CRÒNICA D'UNA GUERRA

Josep SUBIRATS PINANA:
**Tortosa, front de guerra. La
rereguarda durant la guerra
civil**, Columna Edicions - Tres
Mall. Barcelona, 1996, 262 pp.

La recuperació i anàlisi de la memòria històrica del nostre passat és una de les tasques més destacables en la figura d'un historiador. S'ha tendit, però, a una espècie d'omnipotència de l'historiador de manera que és aquest qui té tota la credibilitat gràcies al fet d'estar desenvolupant una tasca intel·lectual i científica. El professional en ciències socials ha d'anàlitzar el passat, però per això necessita allò fonamental: els fets, les dades, les persones. Així doncs, caldrà seguir una doble línia d'investigació si el període estudiat ens ho permet: una primera es centra en la recopilació de les fonts escrites, i una segona la de les fonts orals. L'estudi de la memòria col·lectiva d'un fet determinat, en aquest cas la Guerra Civil, és fonamental per aproximar-se a l'entramat social i cultural d'una societat ja perduda en el temps, però molt lluny de ser oblidada. Del testimoni d'un nombre considerable de persones que esdevingueren agents històrics, ja siguin polítics o pagesos, mestresses de casa o grans literats, n'obtinrem les corresponents vivències que il·lustraran inevitablement una societat i unes pautes

culturals inherents al moment viscut i, previsiblement, diferents de les actuals. És per això que és susceptible d'un apreciat interès per a l'investigador, perquè tothom és útil en la realització d'un estudi d'un procés històric contemporani.

Crec que en la literatura sobre la guerra, no s'anàlitzava el que hauria de ser fonamental, l'impacte social i cultural del conflicte en l'àmbit d'una societat. El conflicte bèl·lic que ens ocupa no va sortir com un bolet. No estem parlant d'un fet aïllat, inexplicable. Hi havia, a la Península, un estat de conflicte latent que s'arrossegava des de la darrera del segle XIX. Era un debat sobre el model de societat que s'havia de posar en pràctica. Les postures i posicions eren diverses, però, per resumir, podem dir que hi havia un enfrontament secular entre dos grans conceptes: el de la visió conservadora i tradicionalista i el de l'eterna lluita per la democràcia real i la llibertat. Els actors socials i les ideologies que els van empènyer i que es van veure immersos en aquest procés es caracteritzaven perquè conformaven una extensa heterogeneïtat: aristòcrates, burgesos, estaments militars i religiosos, mitjans i petits propietaris, masovers, camperols i obrers es confonien en paradigmes com el feixisme, el liberalisme econòmic, el carlisme, el republicanisme, el nacionalisme, el socialisme, el comunisme i l'anarquisme.

El llibre *Tortosa, front de guerra* de Josep Subirats cal incloure'l en l'àmbit d'aquest context. L'autor ens presenta de manera descriptiva la seva experiència personal en aquells moments i reproduceix fidelment una de les rereguardes que hi van haver a Tortosa. Aquí és on rau la importància d'aquest llibre. Ens ofereix des d'una immillorable perspectiva l'evolució dels fets que s'esdevingueren a Tortosa i dels personatges que hi prengueren part, però transcendeix aquest àmbit amb escriure.

L'estructura del llibre que ens ocupa segueix un fil conductor cronològic estricte, que arrenca amb un capítol introductor que ens mostra quina era la realitat política característica de la ciutat des de principi de segle, amb una forta polarització política conformada pels sectors republicans sota el cabdillatge de Marcel·lí Domingo i l'opció dretana de Joaquín Bau (tal com s'hi refereix l'autor). Seguidament se'ns mostra, sota la forma d'un diari dividit fonamentalment per mesos i amb una temporalitat lineal rigorosa, la successió dels esdeveniments a diferents nivells: l'àmbit local de Tortosa, el del Govern de la Generalitat, el del Govern de la República, el del bàndol nacional, l'internacional i l'evolució del conflicte bèl·lic.

Josep Subirats, després d'haver-ne estat col·laborador, va esdevenir director del diari de Tortosa *El Pueblo* al gener del 1937, del qual va catalanitzar la capçalera. Aquest és, sens dubte, l'altre gran eix del llibre. És a través d'aquesta publicació que anem descobrint la privilegiada informació que rebia Tortosa dels fets del moment i que dona a l'obra aquest format i aire de crònica de rigorosa actualitat. Un primer canal informatiu provenia de Rafael Vidiella, tortosí i representant de la CNT a París durant la dictadura de Primo de Rivera, que entrà a formar part del Govern català el 31 de juliol del 1936 dins les files del PSUC. O la figura de Joan Cid Mulet, que serà nomenat delegat de cultura de Tortosa aquest mateix any i que dos anys més tard serà l'encarregat de traslladar els arxius i el patrimoni artístic tortosí als monestirs de Santes Creus i de Poblet. La presència del seu testimoni en forma de cartes a l'alcalde del nou règim, ens permet conèixer els esforços que va haver de fer per tal salvaguardar el llegat cultural de Tortosa. Però és la figura de Marcel·lí Domingo la que més informacions valuoses i transcendents del moment que es vivia farà

arribar al rotatiu ja anomenat de Tortosa. Domingo s'havia integrat a l'abril del 1934 a la Izquierda Republicana de Manuel Azaña, i al febrer del 1936, després de les eleccions de les quals va sortir victoriós el Front Popular, va entrar a formar part del Govern central a la cartera d'Instrucció Pública. Personatge de la política i figura destacada del republicanisme, va fer costat a Martínez Barrio a l'hora de constituir un Govern que mai no arribaria a governar entre el 18 i 19 de juliol del 1936. Finalment fou designat per fer conèixer als pobles francès i nord-americà la realitat que vivia la República en aquells moments tant delicats.

El que és elogiable en aquest llibre és que l'autor sap molt bé en quin moment ha de donar la paraula als personatges que visquen aquells fets als quals es refereix. Les memòries de Martínez Barrio, les abundants cites a escrits de Domingo per a la premsa, o les impressions de l'alcalde de Tortosa Josep Berenguer, del qual ofereix el testimoni als primers capítols del llibre, ens permet conèixer tota una sèrie de fets concrets amb un detallisme propi de l'experiència viscuda. També en forma de crònica anem coneixent diferents fets de la rereguarda local. Així es documenten tota una sèrie de fets com les arribades de diferents contingents de refugiats, els bombardeigs que pateix la ciutat, l'activitat política que s'hi esdevé, el tancament definitiu d'*El Poble* al març del 1938, o bé, la violència dels «incontrolats». Aquest darrer fenomen, el de la violència a la rereguarda, ha estat estudiat reiteradament d'una manera fragmentària en la historiografia catalana. Penso que la utilització del terme incontrolat, tradicional ja en els estudis sobre la Guerra Civil, amaga una manca de voluntat d'aprofundir per arribar a conèixer una realitat colpidora, difícil i gens desitjada de reviu, però tanmateix molt present en la memòria col·lectiva de la nostra socie-

tat. Fets presents però silenciats i pretesament ignorats que la seva condemna reiterada no aconsegueix esborrar. Darrere el concepte d'*incontrolats* s'amaga el desconeixement d'una realitat social que no es forma per reacció espontània l'any 1936, sinó que arrenca d'una tradició d'aixecaments i violència que pot tenir el seu origen ja en el segle XIX. Cal assumir i tenir ben present quina és la nostra història, per poder superar aquests fantasmes encara presents si no volem que contínuament es vagin reproduint.

Penso que el que encara costa d'acceptar és que hi havia sectors socials que varen apostar per una revolució, potser ingènua, potser impossible. Fins que no entenguem el concepte de revolució i el que comporta, i fins que no tinguem la capacitat de ser conscients que a casa nostra n'hi va haver una, continuarem convivint amb una colla d'incendiàries i d'incontrolats que són producte d'un accident històric, perquè encara ara no en sabem res.

Josep Maymí

EL MÓN ASSOCIATIU DE SANT FELIU

Pilar Antolín, Enric Ferreras i Agustí G. Larios, **Els inicis de l'associacionisme contemporani a Sant Feliu de Llobregat (1850-1914)**, PAM i Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat, Barcelona, 1997, 203 pp.

Tal com comenta el prologuista i director de l'estudi, Carles Santacana, *Els inicis de l'associacionisme contemporani a Sant Feliu de Llobregat 1850-1914* és una obra dins la línia de recerca encetada en els últims anys sobre el concepte de sociabilitat, a partir de l'estudi del món associatiu de Sant Feliu durant el període que va des de mitjan segle XIX fins a la Primera Guerra Mundial, és a dir, des del naixement de l'associacionisme contemporani fins a la societat de masses.

La recerca sobre l'associacionisme ha estat feta a partir d'un exhaustiu i rigorós apropament. S'han treballat sistemàticament els fons municipals i d'associacions de l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu, els del Govern Civil, els del Bisbat de Barcelona i els dels arxius que es conserven a diferents entitats santfeliuenques, així com la premsa local i comarcal. Els autors han tingut present també una àmplia bibliografia sobre el període i el tema en els àmbits de Sant Feliu, del Baix Llobregat i de Catalunya.

Aquest equip d'historiadors format per Pilar Antolín, Enric Ferreras i Agustí G. Larios, anteriorment ja havia abordat el tema de l'associacionisme santfeliuenc a partir de la publicació *El Coro. Cent anys d'associacionisme a Sant Feliu de Llobregat (1892-1992)*, de l'article «Casino i Ateneu. Dualitat en l'associacionisme cultural durant la Restauració (1875-1923)», dins *Materials del Baix Llobregat*, núm. 2 i de la recerca sobre «l'Eco d'Euterpe i els Cors de Clavé al Baix Llobregat (1861-1888)», feta en solitari per Agustí G. Larios i publicada també a *Materials*, núm.1. Però amb aquesta obra fan un pas endavant

i analitzen totes les associacions, no solament les grans entitats santfeliuenques, sinó l'associacionisme de tot tipus: recreatiu, polític, sindical, cultural, religiós, etc.; des del 1850 fins al 1914.

El treball, molt ben estructurat d'acord amb les diferents etapes de l'evolució, s'inicia amb una síntesi sobre les transformacions econòmiques i demogràfiques de Sant Feliu i de com aquestes es relacionen amb les noves formes de sociabilitat i d'associació. Els autors periodifiquen les etapes següents: una primera, que comprèn des de mitjan segle passat fins a final del sexenni, on s'estudia el naixement de l'associacionisme contemporani —amb les associacions obreres del sexenni i les societats corals— alhora que s'analitza l'evolució del vell associacionisme de l'Antic Règim —a partir bàsicament de les confraries, que prenen un caràcter més religiós que professional, i de la constatació del manteniment de les fórmules mutualistes.

Una segona etapa és la de consolidació del model associatiu, que comprèn des dels inicis de la Restauració fins a finals del segle XIX. Durant aquest temps es funden les grans associacions centenàries que encara avui dia es mantenen, com el Casino, l'Ateneu i el Coro, entitats que els autors estudien en el context caciquista del sistema de la Restauració. Durant aquest període aquestes associacions són les canalitzadores del debat polític, tot i l'expressa vocació apolítica dels seus estatuts. També analitzen l'associacionisme agrari; altres tipus de relacions associatives que neixen durant aquest període, com ara les cooperatives i les germanats, així com l'associacionisme polític: bàsicament el republicanisme i el catalanisme.

Durant el tercer període, que cronològicament abraça del 1900 al 1914, és quan es produeix la diversificació i la consolidació associativa. Neixen les associacions obreres i es desenvolupa l'associacionisme polític, alhora que les grans entitats es confir-

men en el seu paper recreatiu, cultural i d'oci en detriment del paper polític que anteriorment havien desenvolupat.

Com veiem l'estudi fa una anàlisi dinàmica de l'associacionisme de Sant Feliu de Llobregat i descriu els seus principals trets definidors. També considera que l'àmbit comarcal baixllobregatí no és un fet determinant en l'associacionisme local, per raó de la proximitat de Barcelona. Els autors expliquen l'evolució del món associatiu des del predomini inicial del mutualisme i del cooperativisme agrari —fruit de la forta tradició pagesa— cap a les fórmules sindicals de classe i de tipus professionals. I del primer associacionisme polític, fragmentat i marcadament personalitzat, cap als partits de classe més ideològitzats. Pel que fa a les associacions culturals i recreatives, s'analitza la trajectòria vers una societat més urbana, on la cultura és l'element sociabilitzador, que es patrimonialitza des dels sectors benestants del Casino i els sectors populars i proletaritzats de l'Ateneu.

El llibre també mostra el procés evolutiu dels espais de sociabilitat, des d'àmbits més informals —com el cafè— fins a d'altres més consolidats —com els nous locals construïts per les associacions i oberts als seus socis.

La monografia es clou amb una cronologia associativa de Sant Feliu de Llobregat durant el període 1849-1914, les relacions de presidents i de socis de diferents entitats i els índexs de noms d'associacions i de persones.

En general l'obra intenta presentar, des de la mirada del món associatiu, els grans canvis en la vida material i professional dels segles XIX i XX. Com les transformacions econòmiques i demogràfiques es manifesten en la manera de pensar, en les actituds mentals, en l'oci, en l'educació i en la vida cultural. La visió que ens arriba no és feta des de la fragmentació ni l'anècdota, sinó des d'una globalitat que no oblidada el paper que desenvolupen en cada moment les associacions.

M. Luz Retuerta Jiménez